

— 2. Vasilij Melik, Volitve na Slovenskem 1861 do 1918, Ljubljana, Slovenska matica, 1965, str. 253—258, 409—415. — 3. Fran Barbalić, Narodna borba u Istri od 1870 do 1915 godine, Zagreb, JAZU, 1952, str. 14. — 4. Vjekoslav Bratulić, Dokumenti o obrani i istrebljenju hrvatskih škola u Istri pod Italijom, Zagreb, JAZU, 1955, 11—12. — 5. Carmelo Cottone, Storia della scuola in Istria da Augusto a Mussolini, Capodistria 1938, 61—125. — 6. Vjekoslav Bratulić, Dokumenti..., str. 12. — 7. Janez Sagadin, Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski banovini. — Osnovna šola na Slovenskem... 65 do 171. — 8. Božo Milanović, Hrvatski narodni preporod u Istri, Pazin, Istarsko književno društvo sv. Cirila i Metoda, 1967, II. knjiga, str. 361 do 368. — 9. Za leto 1865: Detail Conscription der

Volksschulen im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Landen. Nach dem Stande vom Ende des Schuljahres 1865. Wien, 1870, str. 407 do 423. Za leto 1886: Popotnikov koledar za slovenske učitelje, Maribor 1886 (sestavil Miha J. Nerat), str. 83—87. Za leto 1894: Popotnikov koledar za slovenske učitelje, Maribor, 1894 (uredil Mihael J. Nerat), str. 136—139, 141—144. Za leto 1906: Ročni zapiski z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja na Kranjskem, Južnem Štajerskem in Primorskem z osebnim statusom kranjskega ljudskega učiteljstva, Ljubljana 1906 (sestavil Luka Jelenc), str. 143—149. Za leto 1913: Fran Barbalić, Pučke škole u Istri, Pula 1918, str. 5—29, 147—162. — 10. Fran Barbalić, Pučke škole u Istri... str. 169, 170. — 11. Simon Rutar, Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Iskra, Ljubljana 1896, str. 136—143. — 12. Fran Barbalić, Pučke škole u Istri... str. 5—29, 147—162, 171.

GRADEC IN RAZMEJITEV NA ŠTAJERSKEM LETA 1918/19

TONE ZORN

V prikazu dogajanja v času razpada habsburške monarhije na štajerskem prostoru nalletimo na avstrijski strani večkrat na določeno nepoznavanje pa tudi nerazumevanje vzrokov takratnega dogajanja. Sem moremo prišteti vrsto zapisov, ki so konec leta 1963 ter v začetku leta 1964 izhajali v graškem listu Südost-Tagespost. V njih najdemo zagotovilo, da se je štajerski slovenski kmet v avstroogrski dobi čutil predvsem Štajerca ter kot tak od preloma stoletja dalje prebiral znano nemškutarsko glasilo istega imena (»Štajerc«). Graški list dodaja, da je bil »Štajerc« »nemško usmerjen list, pisan v slovenščini, ki je... izhajal na Ptuj in ki so ga vodili »nemški naprednjaki«. Nadalje beremo, da je tako imenovano »štajercijansko gibanje« okrog tega lista kmalu postalo pravo ljudsko gibanje. Po mnenju lista so tako med slovenskim štajerskim življenjem nastali trije sloji prebivalstva. Zgornja dva naj bi predstavljali Nemci in Slovenci (pač narodno osveščena slovenska inteligenca), spodnji sloj pa naj bi bili pristaši »štajercijanskega« gibanja, ki so bili (kot bi mogli razbrati iz lista) vdani »enotni« Štajerski ter tamkajšnjemu nemštvu.¹

Mimo znanih dejstev zapisi v Südost-Tagespost zagotavljajo, da so bili po koncu prve svetovne vojne na takratnih mirovnih poga-

janjih Slovenci v primerjavi z avstrijskimi Nemci v vidno boljšem položaju, saj jim je kot odškodnino za Trst in Gorico prvi osnutek mirovne pogodbe zagotavljal celo južno Koroško s »čisto nemškimi mesti« Celovec, Beljak in Velikovec, poleg tega pa še Spodnjo Štajersko, skupaj z železnico Špilje—Radgona. List dodaja, da so šle slovenske zahteve še severneje od te črte. Dalje omenja gospodarsko plat »izgube« Spodnje (Slovenske) Štajerske ter pravi, da je južni del dežele v veliki meri oskrboval z živili ostalo Štajersko, poleg tega pa je bil slovenski del dežele veliko prodajno področje za zgornještajersko industrijo. Dejstvo, da je Slovenska Štajerska pripadla Jugoslaviji, je po pisanju lista pomenilo »raztrganje dežele« ter »eno najbolj zvičajnih grotesk senžermenskega diktata«, saj je ta na jugu trgal prometni trikot, ki ga predstavljajo mesta Celovec (oziroma Beljak), Maribor ter Gradec (oz. Bruck/Mur). Z izločitvijo Maribora iz tega trikota je bila po tej interpretaciji ta »železniška mreža« pretrgana na dveh mestih.²

Na drugem mestu v Südost-Tagespost beremo, da je bil slovenski kmet na Štajerskem proti »raztrganju dežele«, še zlasti pa se je zavzemal za to, da bi »Dravska dolina ostala pri Avstriji«.³

Vendar pa vse, kar vemo o Štajerski v letih 1918/1919 zavrača omenjene in podobne trditve ter kaže, da pomenijo podobna stališča le zapoznele odmeve štajerskonemške publicistike še zlasti iz dni razpada habsburške monarhije ter let med obema svetovnjima vojnama, v veliki meri pa se naslanjajo tudi na prizadevanja tistih predstavnikov štajerskega političnega življenja pred 1. novembrom 1918 in po njem, ki so skušali na tak ali drugačen način ohraniti »enotnost« dežele.

I.

Kolikor je znano, štajerske oblasti v začetku niso posvečale majniški deklaraciji (30. maj 1917) tiste pozornosti, kot bi jo ta nedvomno zaslužila. Dokumentacija opozarja, da se je to zgodilo šele leta 1918, ko moremo opaziti nasprotovanje deklaracijskemu gibanju tako na strani oblasti kot tudi štajerskih meščanskih strank. Te so namreč tedaj pričele na tako imenovanih Volkstagih nastopati proti morebitni odcepitvi slovenskega dela dežele ter s tem združitvi Slovencev v triališčno, morda pa tudi drugačno Jugoslavijo. Tako naletimo že na prvem graškem Volkstagu na energično nasprotovanje majniški deklaraciji ob istočasnem zavzemanju za združitev Avstrije z nemškim rajhom (anšlus). Značilno je, da na nekaterih Volkstagih nemškonacionalne zahteve niso bile tako v ospredju kot na drugih, temveč je bila na njih ob vprašanju prehrane še posebej poudarjena gospodarska politika.⁴ Robert Hinteregger, pisec več del o štajerski problematiki leta 1918/1919, opozarja, da so nemški Volkstagi odločno prispevali k usmeritvi avstrijske notranje politike k znanemu »nemškemu kurzu«, ki da je vodil k »dokončni strnitvi narodnostnih front na jugu monarhije«.⁵ Oblasti so sicer sredi leta 1918 skušale preprečiti naraščajoči nemir s prepovedmi zborovanj ter z okrepljeno tiskovno cenzuro, vendar »nemira« niso mogle več preprečiti. Tako je na primer sredi junija 1918 celjsko okrajno glavarstvo poročalo, da vodi razpoloženje prebivalstva h katastrofi. V takratni dokumentaciji tudi že zaslutimo delitev slovenskega življa na Štajerskem na »nacionalno« slovensko inteligenco ter na kmečkega človeka, ki se ima predvsem za Štajerca, se v vsem podreja štajerskemu nemštvu ter se vseskozi zavzema (v nasprotju s slovenskimi težnjami!) za »enotno« Štajersko.

Takratni tisk je tudi jasno opozoril, kaj se skriva za tako delitvijo slovenskega prebivalstva; vrsta izjav namreč kaže, da je bilo pri tem še zlasti v ospredju nemško prizadevanje

po ohranitvi ozemeljskega dostopa do Jadrana. To vprašanje je bilo tudi tema posameznih Volkstagov. Na enem izmed njih v Mürtz-zuschlagu so na primer 22. septembra 1918 zahtevali »ohranitev poti (za alpske in sudetske Nemce) do Jadrana« ter zahtevo podkrepili predvsem z gospodarskimi vzroki. Dalje so poudarili »nedotakljivost in nedeljivost... nemških (pač avstrijskih) zveznih dežel v nasprotju s slovenskimi in italijanskimi (welsch) željami...«. Resolucija je tudi zahtevala uvedbo nemščine kot izključnega »državnega jezika« ter to zahtevo utemeljevala s »potrebo, ki jo vojne izkušnje... naravnost silijo«. Ob zaključku je resolucija še postavila zahtevo po »tesni priključitvi (anšlusu)« avstrijskih dežel nemškemu rajhu.⁶ Slab mesec po resoluciji najdemo v graški Tagespost zagotovilo, da avstrijski Nemci ne bodo »nikoli in pod nobenimi okoliščinami niti v mislih pristali na ločitev slovenskih področij od alpskih Nemcev«.⁷ List je dalje poudarjal kulturno nerazvitost Slovencev v primerjavi z alpskim nemštvom. Razlika med sudetskimi Nemci ter Slovenci na Štajerskem in Koroškem (šlo je za primerjavo čeških in slovenskih zahtev) naj bi bili tudi različni poselitvi obeh narodnosti, saj so sudetski Nemci vseskozi strnjeno naseljeni, medtem ko na Štajerskem in Koroškem »ni zaključnega slovenskega jezikovnega področja« ter imajo tu alpski Nemci v svojih rokah vse večje kraje.⁸ Na tretjem graškem Volkstagu v dneh razpada habsburške monarhije so udeleženci sicer sprejeli na znanje ustanovitev neodvisne češkoslovaške in jugoslovanske države, vendar pa so istočasno zahtevali svobodo in neodvisnost za nemško Ostmarko (Avstrijo).⁹ Iz drugih virov pa vemo, da je bil Gradec tedaj pripravljen odstopiti nastajajoči Jugoslaviji le del slovenskega ozemlja. Po tem gledanju bi morala vsaj Maribor in Ptuj pripasti nemški Štajerski. Tako je znano, da je 31. oktobra graško vojaško poveljstvo skušalo izpolniti obljubo, po kateri naj bi vojska v primeru razpada monarhije zasedla obe mostišči v Mariboru in Ptuju.¹⁰ Znano je tudi, da je v prihodnjih mesecih nemški štajerski nacionalizem postavil zahtevo po »naravni« nemškoštajerski meji po tako imenovani »vitanjski črti«.¹¹ Gre za zahtevo, ki je bila med drugim živa tudi po letu 1920, in kot kaže publikacija Gebiets- und Wirtschaftsfragen der Untersteiermark, Wien 1946, tudi še po drugi svetovni vojni (publikacija je izdala avstrijska državna tiskarna na Dunaju).

Po drugi strani pa dostopni viri opozarjajo, da so se štajerski Nemci zavedali sloven-

skega značaja južnega dela dežele. To pa jih ni motilo, da ne bi še naprej iz gospodarskih izhodišč (za katerimi je, kot smo videli, še zlasti bila težnja po dostopu do Jadrana) pogojevali nedeljivost dežele. Tako je v dneh razpada habsburške monarhije dr. Otto Ambrositsch, predsednik južnoštajerskega nemškega Volksrata, opozarjal na upravičenost slovenskih zahtev do južnega dela dežele. Maribor, Radlje (Marenberg), Celje, Ptuj in Radgono je ob tej priložnosti označil za »navidezne (nemške) jezikovne otoke« ter podčrtal, da so ta mesta »kot prometna središča slovenske kmečke okolice nedeljiv del slovenskega področja«. Da pa bi omilil to dejstvo, je Ambrositsch opozarjal na mnogo močnejšo davčno in gospodarsko moč 73.000 južnoštajerskih Nemcev, ki jih je kot enakovreden dejavnik postavil ob rob 400.000 tamkajšnjih Slovencev.

V težnji ohraniti nemško prevlado na Slovenskem Štajerskem je bil predsednik spodnještajerskega Volksrata pripravljen zagotoviti Slovincem nekatere narodnostne pravice. Njegov program (pogojen je bil z realnostjo nastajanja nove jugoslovanske države) je skušal reševati, kar se je rešiti dalo, vendar z vidno težnjo po ohranitvi dotodanjih nemških pozicij na slovenskem delu dežele. Najvažnejša točka njegovega programa je bila zagotovitev dvojezičnosti v uradnem poslovanju, po drugi strani pa je program predvideval vrsto pravic južnoštajerskemu nemštvu. Naj jih naštejemo: primerno upoštevanje Nemcev pri izboru uradnikov, neoviran razvoj nemških (?) občin, ohranitev avtonomije za vsa tri avtonomna mesta Maribor, Ptuj in Celje, nedotakljivost nemških šolskih ustanov, zavarovanje političnih svoboščin (za Nemce) ter poroštvo za neoviran obstoj nemških političnih, narodnostnih ter kulturnih ustanov in organizacij, poleg tega pa tudi neovirane možnosti za nemško industrijo, obrt in trgovino.¹²

Hitri slovenski vojaški nastop generala Maistra v Mariboru 1. novembra 1918 je seveda razbil podobne iluzije pa tudi težnjo Gradca po meji, ki bi tekla po dolini reke Drave. Kasnejša zahteva po »vitanjski črti« pa kaže, da je bila težnja po pripadnosti Maribora in Ptuja nemškemu delu dežele le minimalna zahteva vodilnih graških krogov.

V avstrijsko-nemški literaturi najdemo trditev, da je treba »izgubo« slovenske Štajerske po prvi svetovni vojni pripisati takratnemu neodločnemu nastopanju Gradca in še posebej Dunaja. Kot nasprotje tega se postavlja koroško nemštvo, ki se je tedaj lotilo

oboroženega boja za pripadnost slovenskega dela dežele »svobodni in nedeljeni« (nemški) Koroški. Kot edina vojaška protislovenska (protijugoslovanska) akcija na Štajerskem se v tej povezavi omenja znani, a neuspeli napad na Radgono v začetku februarja 1919. Značilno je, da je do tega napada prišlo po koroškem vzoru.¹³ To pa ne pomeni, da ne bi Štajerski nemški nacionalisti pripravljali še druge akcije, vendar so osrednje avstrijske oblasti preprečile in prepovedale nadaljevanje oboroženega boja. Vzrokov za to je več. Uspešni slovenski vojaški nastop 1. novembra 1918 smo že omenili. K temu moremo na nemškoštajerski strani prišteti strah vodilnih štajerskih krogov pred »nevarnostjo nekontrolirane radikalizacije« štajerskega delavstva, proces, ki se je pričel kazati še v času pred razpadom habsburške monarhije, bil pa je še zlasti pogojen z naraščajočo lakoto. Vodstvo štajerske socialne demokracije se je tudi balo, da bo izgubilo delavstvo iz svojih rok.¹⁴ Vsemu temu se je v dneh razpada monarhije pridružil strah pred vračajočimi se vojaki ter pred »boljševiškim nasiljem«. ¹⁵ Ob tem je treba upoštevati, da je bila Štajerska glede prehrane pasivna dežela, vezana na uvoz iz sosednjih dežel ter od 1. novembra tudi iz sosednjih držav (Jugoslavija, Ogrska). Prav to pa je bil eden glavnih vzrokov, da je Gradec nasprotoval takim oboroženim nastopom, kakršen je bil že omenjeni napad na Radgono, saj se je zavedal, da bi Jugoslavija v odgovor ustavila izvoz živil v Avstrijo in še posebej na nemško Štajersko, saj bi posledica take ustavitve ne bila le večja lakota, ampak tudi krepitev revolucionarnosti (»boljševizma«) tamkajšnjega delavstva.

To pa seveda ni oviralo vodilnih štajerskih (pa tudi dunajskih) krogov, da ne bi opozarjali na »neupravičeni jugoslovanski ekspanzionizem« na obmejnem štajerskem narodnostnem prostoru. Graški tisk je na primer tamkajšnji Maistrov vojaški nastop označil za »roparske pohode«. ¹⁶ Po graškem gledanju so Slovenci v tem času neupravičeno zasedli Maribor, Špilje, Velikovec in Grëbinj. ¹⁷ Ob tem naj opozorimo, da je v začetku leta 1919 avstrijska vlada (državni svet) sporočila, kate-re sodne okraje, občine in naselja prva republika vključuje v svoje državno ozemlje. Na slovenskem in mejnem ozemlju je šlo po tem sporočilu za naslednje sodne okraje: Ernovž (Ehrenhausen), Deutschladsberg, Ivnik (Eibiswald), Fehring, Lipnica (Leibnitz), Marenberg, Maribor, Muta, Ptuj, Zgornja Radgona, vse občine sodnega okraja Radgona z izjemo Plipic, na Koroškem celotna južna Koroška z izjemo občine Jezersko, medtem ko

je Avstrija terjala od Kranjske občino Bela peč (danes v Kanalski dolini).¹⁸

Kljub uspešnemu Maistrovemu nastopu v Mariboru pa Gradec v prihodnjih dneh vendarle ni izgubil upanja po določeni ureditvi slovenskoštajerskega vprašanja po svojih željah. Drugače bi zaradi »ureditve zadeve s Slovani (!)« ne ustanovil posebnega likvidacijskega odbora, v katerega je imenoval nekdanjega deželnega glavarja grofa Attemsa, deželnega glavarja dr. Kaana, njegovega namestnika Pongratza ter dotedanjega slovenskega poslanca dr. Karla Verstovška.¹⁹ Po drugi strani pa je bil težek gospodarski položaj nemške Štajerske vzrok neposrednega stika med Gradcem in Mariborom. V mislih imamo znani pogovor med generalom Maistrom in graškim odposlancem polkovnikom Passyjem. Kot je znano, so ob tej priložnosti sklenili pogodbo, ki je določala, da vojaški oddelki generala Maistra brez predjudica za bodočo mejo zasedejo črto z vključno naslednjimi štajerskimi in koroškimi kraji: Pridova, Gornja Pukla, Brunsee, Št. Vid ob Vogavi, Ernovž, Zagaj, Ivnik, Šentpavel, Grebinj, Važenberk, Slov. Šmihel, Krnski grad, Feldkirchen (Trg), Beljak, Šmohor in do črte na deželno mejo. Nemške čete so se imele umakniti do Wildona. Ozemlje med obema črtama bi bilo posebna nevtralna cona, ki naj prepreči spopade med jugoslovanskim in nemškoavstrijskim vojaštvom. Nemškoavstrijske oblasti so bile po pogodbi dolžne obvestiti katerekoli vojaške oddelke na nemškoavstrijskem ozemlju, da se proti oddelkom generala Maistra vzdrže vsake sovražnosti.²⁰ Značilno pa je, da je Gradec že čez dva dni sporočil, da je pogodba »brezpredmetna«, ker da je polkovnik Passy ni bil upravičen skleniti. Istočasno sta graška odposlanca, ki sta ob tej priložnosti prišla v Maribor, dovolila slovensko zasedbo Špilj, Lučan, Marenberga in Dravograda ter postavitve slovenske častniške straže na radgonskem kolodvoru.²¹

Kako je Gradec sprejel pogodbo Maister-Passy, razberemo iz sočasnega poročila štajerskega deželnega glavarja Kaana. Po tem poročilu je Passy obiskal Maribor (spremljal ga je tudi komisar za gospodarstvo dr. Eisler), ko se je pokazalo, da gibanje jugoslovanske vojske lahko posebej škoduje dovozu hrane iz Ogrske. V nadaljevanju Kaan pravi, da je Passy pri tem pokazal »kar se da obžalovanja vredno pomanjkanje razumevanja«. Po Kaanovi interpretaciji je Passy podpisal pogodbo prepričan, da gre pri dokumentu za »zapis (slovenskih) želja in zahtev« ter za »elaborat, ki ga je predložil general Maister«. Ob podpisu naj bi Passy tudi izjavil,

da ima dokument za predlog, ki ga bo predložil Gradcu v odobritev. Kaan poroča, da je na seji deželne vlade prišlo po predložitvi dokumenta do izbruha »elementarnega ogorčenja«. Temu je sledilo takojšnje sporočilo generalu Maistru in ljubljanski vladi, da mariborski dokument ni veljavna pogodba, ampak le predlog slovenske strani. Iz poročila je tudi videti, da je mariborska pogodba povzročila razburjenje tudi v Celovcu, kjer po Kaanu tamkajšnji »gospodje niso mogli niti v sanjah misliti, da bi bilo (v pogodbi) postavljeno vprašanje Koroške«.²²

II.

Drugi avstrijski faktor, odločilen za vprašanje razmejitve na Slovenskem Štajerskem, je bil Dunaj. Viri in literatura kažejo, da si je v poprevratnih dneh dunajska vlada prizadevala, da ne bi prišlo do oboroženega spopada z Jugoslovani. Dostopni podatki kažejo, da je avstrijski tajnik za zunanje zadeve dr. Bauer že 3. novembra 1918 poudaril, da je Dunaj proti vojaškemu posegu na jugu, saj tak poseg po njegovih besedah ne bi bil mogoč ter bi bil enak kršitvi vojaškega premirja. Prav tako je avstrijska vlada 20. novembra ponovno zavrnila prošnjo štajerske deželne vlade, po kateri naj bi sporno štajersko ozemlje zasedli Italijani. Dalje je videti, da je Dunaj v tem času še pričakoval »kompromis« v jugoslovansko-avstrijski razmejitvi na Štajerskem. Že 26. novembra pa imamo Bauerjevo izjavo, dano na seji avstrijske vlade, po kateri bi bilo napredovanje Slovencev vse tja do Gradca v skladu z dogovorom (o premirju).

Videti je, da je prišlo do spremembe dunajskih stališč šele v začetku januarja z že omenjenim sporočilom o mejah prve avstrijske republike. Ne glede na to pa je Dunaj tudi v prihodnjem obdobju (šlo je še zlasti za avstrijski urad za zunanje zadeve) zaustavljal Gradec pred oboroženimi protijugoslovanskimi akcijami (pred »vojaškim odporom«). Tako je ob že omenjenem napadu na Radgono Bauer pozval Kaana, naj z vsemi silami prepreči napad na Jugoslovane, to pa utemeljeval s trenutnim stanjem pogajanj pa tudi s tem, da je na jugoslovanski strani prevzel poveljstvo srbski general; tako bi bila po njegovem morebitna vojaška akcija dvakrat nevarna. Dostopna dokumentacija opozarja, da je bil med nasprotniki oboroženega napada na Jugoslovane tudi avstrijski državni podsekretar za vojsko Julius Deutsch.²³ Tako ni čudno, da so štajerske oblasti preprečile oboroženo akcijo, ki so jo pripravljali zgor-

nještajerski študentje iz Gradca, Leobna in Brucka.²⁴

To pa ne pomeni, da Gradec ni imel načrtov za vojaško osvojitvev prostora, ki so ga zasedli vojaki generala Maistra. Vendar pa so ti načrti spodleteli ob »spravljivem« stališču štajerskih socialnih demokratov, ki se jim niso, kot piše R. Hinteregger²⁵ »pridružili le krščanski demokrati, ampak tudi velik del nemških svobodnjakarjev«. Med vzroki, ki so zavrli nameravano vojaško akcijo, omenja Hinteregger protivno vzdušje med delom južnoštajerskega (obmejnega) prebivalstva, poleg tega pa je v ospredju prehrabeno vprašanje, ki je bilo, kot smo že omenili, povezano z oskrbo iz Jugoslavije. Vsemu temu pa se je pridružila še revolucionarnost nemškoštajerskega delavstva. R. Hinteregger opozarja, da je prišlo v začetku decembra 1918 do prvih komunističnih »nemirov« na zgornještajerskem industrijskem področju. Ti nemiri so pomenili oviro »složnemu« protijugoslovanskemu nastopu. Dalje omenja, da so tedaj štajerski socialni demokrati bili »brez moči pred vdiranjem komunistične miselnosti v Volkswehr ter v Arbeitshilfskorp (pomožne delavske oddelke)«. Februarja 1919 je nato prišlo do »radikalne« komunistične propagande v Gradcu ter celo do resnih spopadov.

Seveda pa krajši zapis ne more zaobjeti celotne problematike. Vendar pa je gotovo poučno opozorilo štajerskega deželnega glavarja Kaana, dano dne 30. aprila 1919 v deželnem zboru, s katerim je želel orisati dotedanjno štajersko obmejno problematiko. V poročilu je med drugim podčrtal, da so po razpadu habsburške monarhije razmere »onemogočile deželni vladi, da bi ponesla sorojakom (Volksgenossen) na zasedenih delih dežele dejansko pomoč«. »Tako smo se morali — je nadaljeval — z besedo in pismom braniti pred številnimi napadi in nasiljem, pod katerim trpi prebivalstvo Spodnje Štajerske«. V nadaljevanju je Kaan zagotavljal, da večina slovenskega prebivalstva, »še zlasti pa v Podravju« nikakor ni soglasna z nastopanjem »njihove« (slovenske) vlade proti vsemu, kar je nemško, ker da vidi v tem »težko ogrožanje svojih gospodarskih interesov«. Kaan je dalje podčrtal nujnost izvedbe plebiscita na spornem ozemlju, ali, kot je dejal, »na zasedenih območjih Spodnje Štajerske«. Dalje je menil, da bi se na plebiscitu ob Nemcih »tudi večji del domačega slovenskega kmečkega prebivalstva« izrekel proti »ločitvi tega dela dežele, ki zemljepisno in gospodarsko pripada« domovini (= nemški Štajerski). Zatem je nadaljeval, da se deželna vlada najenergičneje zavzema za udeležbo »zastopnika zasede-

nega dela dežele« na mirovnih pogajanjih v Parizu²⁶ (kot je znano, je postal član avstrijske delegacije na mirovnih pogajanjih znani radgonski nemški nacionallec dr. Franz Kamniker). Dalje je značilno, da je predstavnik štajerskih socialnih demokratov med debato o predlogu mirovne pogodbe označil jugoslovansko zasedbo »ogroženega dela« Štajerske za »imperialistično osvajalsko nasladnost (jugoslovanskega) vladajočega razreda«.

Na seji deželnega zbora 13. junija 1919 pa je namestnik deželnega glavarja Ahrer menil, da pomeni osnutek mirovne pogodbe »zatajitev programa pravice do samoodločbe narodov« ter kot tak pomeni »nasilje nad več kot 80.000 Nemci, ki naj pridejo pod tuje (jugoslovansko) gospostvo«. Po njegovem bi pomenila »izguba nadaljnjih nemških področij uspešen udarec s pestjo v obliče pravice«. S priključitvijo Jugoslaviji bi po Ahrejevi trditvi 80.000 Nemcev prišlo v »jugoslovansko ujetništvo«, ter bi bili s tem »oropani svoje narodnosti (!), predvsem pa odtrgani od domovine«. Zanimiva je dalje Ahrejeva izjava, da bodo s tem spodnještajerski Nemci »oropani pravic ter posesti, kakršne zgodovina doslej še ne pozna«. Dodal je še, da zloglasna Napoleonova kabinetna ter narodnostna politika ni šla tako daleč...«. S tem pa Nemci ne bodo izgubili le cvetoča mesta Celje, Maribor, Radgono in Ptuj, ampak tudi vodilni spodnještajerski potencial, nato pa zagotovil, da nemški Spodnještajerci ne bodo nikoli prostovoljno postali jugoslovanski državljani.²⁷

Na isti seji je deželni zbor sprejel protest proti določili načrta mirovne pogodbe o izročitvi »nemških Štajercev nadvladi tujega naroda«, »odtrganja širnih delov nemških dežel ter (nemških) cvetočih mest in trgov nemškemu narodu« (protest se je očitno dotikal tudi sudetskega vprašanja). Deželni zbor je dalje pozval avstrijski državni urad za zunanje zadeve, da o protestu obvesti avstrijsko delegacijo na mirovni konferenci in zavezniške ter nevtralne države. Ob koncu pa je protest predlagal izvedbo plebiscita na »spornem delu nemške dežele« (obmejnem štajerskem prostoru). Po pozivu bi plebiscit vodila in nadzorovala nevtralna komisija.²⁸

Za kasnejše nemškoštajerske poglede na slovensko vprašanje je vsekakor poučen zapis graške Tagespost konec leta 1920. List je pisal, da tako »kot mora Nemška Tirolska pripasti domovini«, mora Štajerska dobiti naravno razmejitev na jugu; taka razmejitev bi bila pogoj za mirno življenje »s sosedi« (Jugoslovani). K temu list dodaja, da »naravna meja« med obema deloma Štajerske teče

južno od Pohorja, in sicer »v nadaljevanju Karavank« od Uršlje gore preko Vitanja ter slovenjekonjiških hribov, kjer »najde naravno povezavo« z Bočem in Donačko goro. Za ta del »naravne meje« list piše, da to hribovje sicer ni tako izrazito kot Karavanke, vendar pa kljub temu predstavlja »ostro naravno mejo ter istočasno razvodje«, ki loči »vodne izvire Drave od reke Save«. List zagotavlja, da je ta meja »s Ptujskega polja ali še bolj s pohorskih strmin« jasno vidna na obzorju. Po zagotavljanju Tagespost živi severno od te meje, na Dravskem polju, »z Nemci močno pomešano Nemcem prijazno prebivalstvo, ki ne hrepeni po ničemer drugem, kot po dnevu, ko bo združeno s staro štajersko domovino« (Stammland). V uvodniku tudi bemo, da mora »tako kot Koroška in Tirolska tudi štajersko Podravje vedno znova zahtevati svobodno samoodločbo ter združitev z domovino«. ²⁹

III.

Poučen dokument nemškonacionalnih štajerskih pogledov pa je tudi spomenica o mejnem vprašanju, ki jo je v okviru avstrijske delegacije na mirovni konferenci pripravil že omenjeni dr. Kamniker. Spomenica uvodoma opozarja, da sklep velesil o določitvi avstrijsko-jugoslovanske meje na Muri ter pripadnost Maribora Jugoslaviji ne more »zadovoljiti Štajerske (!)«. Tudi dejstvo, da je bil prav tedaj sprejet sklep o pripadnosti Radgone Nemški Avstriji, ni zadovoljil Kamnikerja, saj se je v spomenici zavzemal ne le za pripadnost Apaške kotline Avstriji, ampak tudi tistega dela Radgone, ki leži na desnem bregu Mure (šlo je za radgonsko predmestje Gris ter za Gornjo Radgono). Kamniker dodaja, da je z Apaško kotlino »znova žrtvovano 9000 Nemcev Jugoslaviji«.

Ko spomenica govori o dolini reke Drave ter o Mariboru (»Mariborski kotlini«), skuša poudariti tedanji nemški živelj s trditvijo, da tu »enako kot na Koroškem živijo Nemci ter (tako imenovani) Vendi (Wenden)«. Spomenica tudi trdi, da imajo tamkajšnja mesta s priključenimi naselji 90 % delež nemškega prebivalstva, medtem ko na podeželju bivajo drug ob drugem Nemci in »Vendi«. O zadnjih Kamniker pravi, da se čutijo predvsem »Štajerce« ter se kot taki »bistveno ločijo od kranjskih Slovencev«. Da bi Kamniker še bolj podkrepil svoje trditve, navaja, da vsebuje »vendska« govornica vrsto nemških izposojenk, kot plug (iz nem. Pflug), škarje (Schere), gvir (Gewir) itn. Pravi, da je »za Vende« beseda Kranjec žaljivka. Nadalje trdi,

da v narodnostnem ter v gospodarsko-političnem smislu sestavljajo Dravska dolina, srednja Štajerska ter Gradec celoto. Poleg tega pa se je Maribor skupaj s številnimi občinami oktobra 1918 izrekel za Nemško Avstrijo. Glede doline reke Mure Kamniker zagotavlja, da zemljepisno spada k srednještajerski ravnini, v etničnem smislu pa da je del strnjene nemškega jezikovnega prostora. Tu živi 9763 Nemcev (75 % vseh prebivalcev) ter 3482 Slovencev (25 %). Z gospodarsko-političnega stališča bi po spomenici »raztrganje« tega prostora imelo za posledico veliko gospodarsko škodo, saj tečejo vse prometne vezi med Cmurekom in Radgono po bregovih reke Mure. Dalje poudarja pomen proge Špilje—Radgona za tamkajšnji prostor. Nato se sklicuje na v letih pred prvo svetovno vojno opravljeno regulacijo reke Mure ter pri tem omenja škodo, ki bi jo imela za posledico pripadnost bregov te reke dvema različnima državama.

Posebno mesto je v spomenici posvečeno »volji« tamkajšnjega prebivalstva. Tu izveemo, da se je že oktobra 1918 celoten radgonski okraj izrekel za Nemško Avstrijo. Zatem spomenica omenja februarski napad na Radgono ter ga označuje za upor kmetov Murške doline (proti jugoslovanski zasedbi). Dalje omenja »poskusno glasovanje«, na katerem so se poleti 1919 vse »občine, tudi tiste z vendskimi manjšinami« izrekle za Nemško Avstrijo. — (Da je pri glasovanju šlo za enotno akcijo, priča podatek, da je 18 tamkajšnjih občin 19. junija 1919 poslalo v Pariz brzojavke z enako vsebino — op.) ³⁰

OPOMBE

1. Gl. Südost Tagespost, 28. december 1963, št. 299. — 2. Prav tam, 11. januar 1964, št. 8. — 3. Prav tam, 4. januar 1964, št. 3. — 4. Prim. Robert Hinteregger, Die Steiermark 1918/19 (tipkopisna disertacija fil. fak. graške univerze iz leta 1971). — 5. Isti, Abwehrmassnahmen an der untersteierischen Grenze 1918/19. Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark, Graz 1975, 218 (v nad. Abwehrmassnahmen). — 6. Tagespost, 23. september 1918, št. 261. — 7. Prav tam, 17. oktober 1918, št. 285. — 8. Prav tam. — 9. Grazer Zeitung, 29. oktober 1918, št. 248. — 10. Sigismund Knaus, Freiheitskämpfe in Deutschösterreich, zv. 2, Berlin 1942, 71, Abwehrmassnahmen, 221. — 11. Gl. takratni tisk. — 12. Ambrositschev zapis z dne 24. in 26. oktobra 1918. Gl. cit. dis. R. Hintereggerja. — 13. O napadu na Radgono 4. februarja 1919 imamo vrsto zapisov. Iz zadnjega časa naj omenimo spomine branilca Radgone

Benedikta Zeilhoferja, ki so izšli v listu 7 dni, Maribor, 16. marca 1978, št. 11. — 14. Robert Hinteregger, Graz zwischen Wohlfahrtsausschusses und Räterschaft. Historisches Jahrbuch der Stadt Graz, 1975, zv. 7/8, 213—239. — 15. Grazer Tagblatt, 20. oktober 1918 (po opozorilu R. Hintereggerja). — 16. Tagespost, 1. december 1918, št. 330. — 17. Prav tam. — 18. Wiener Zeitung, 5. januar 1919, št. 4. — 19. Prim. Arbeiterwille, 7. november 1918, št. 304. — 20. Pogodbo objavlja v originalu Lojze Udè v knjigi Boj za

severno slovensko mejo 1918—1919, Maribor 1977, 85—87. — 21. Prav tam, 85—87. — 22. Tagespost, 4. december 1918, št. 333. — 23. Abwehrmassnahmen, 222—226. — 24. Prim. Tagespost, 28. maj 1919, št. 148. — 25. Prav tam. — 26. Grazer Zeitung, 3. maj 1919, št. 100. — 27. Tagespost, 13. junij 1919, št. 161. — 28. Grazer Zeitung, 14. junij 1919, št. 134. — 29. Tagespost, 17. december 1920, št. 347. — 30. Prav tam, 2. september 1919, št. 242.

